

Ruurlo die een aardig inzicht geeft in kosten en baten van het landgoedbeheer. Als alle problemen rond het instandhouden van landgoederen gepasseerd zijn, vraagt de lezer zich met de auteur af, hoe het mogelijk is dat er überhaupt nog private landgoederen bestaan in dit gebied. Dat blijkt uiteindelijk neer te komen op een pijnlijke scheiding: het Huis (met een hoofdletter) is de grootste kostenpost, dus dat wordt met het park apart ondergebracht, bijvoorbeeld bij Geldersche Kasteelen, en losgekoppeld van het landgoed dat vervolgens, bevrijd van deze last, economisch redelijk kan functioneren. Die loskoppeling is natuurlijk strijdig met ons idee van wat een landgoed is, maar Van Cruyningen is ook niet gecharmeerd van het alternatief waarbij landgoederen overgaan in handen van bijvoorbeeld Natuurmonumenten. Dergelijke organisaties bedoelen het wel goed maar missen volgens hem toch de 'kenmerken' de houding van de landgoedbeheerder, het zoeken naar een evenwicht tussen ontwikkeling en behoud'. Het is dus niet gauw goed. Na lezing van Van Cruyningen blijft je achter met het gevoel dat er tévéél wensen bestaan ten aanzien van onze landgoederen: ze moeten en landelijk zijn en oud en bebost en ecologisch verantwoord en mooi (wat niet hetzelfde is) en goed onderhouden en museaal en integraal en liefst ook nog eens economisch rendabel, maar dan weer niet toeristisch. Het gevolg is een woud van regels, die een veel te groot beslag leggen op de beperkte tijd en middelen van de landgoedeigenaar. Die gun je na lezing toch wat meer handelingsvrijheid. Maar het is de vraag of hij die zal krijgen vanwege de angst dat het dan niet wordt of blijft zoals we willen.

Wybren Verstegen

LICHT UIT HET OOSTEN:

ADELSGESCHIEDENIS IN DUITSLAND

Naar aanleiding van Eckart Conze, ed., *Kleines Lexikon des Adels. Titel. Throne. Traditionen* (München: Verlag C.H. Beck, 2005, 260 p.)

Voor wie nog niet wist dat de universitair beoefende adelsgeschiedenis voor de negentiende en twintigste eeuw de afgelopen jaren in Duitsland sterk in opkomst is en daar ook furore maakt, kan het onlangs verschenen *Kleines Lexikon des Adels* een *eye opener* zijn. Maar ook wie meer wil weten over Duitse adel – over zijn geschiedenis en zijn eigenaardigheden – zal veel van zijn gading vinden. En dat geldt zeker ook voor hen die meer in het algemeen in adel zijn geïnteresseerd en bijvoorbeeld willen weten waar de term 'adel' vandaan komt, óf de uitdrukkingen 'noblesse oblige' en 'blauw bloed'. Dat de Duitse adelsgeschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw zo floreert, heeft met een aantal zaken te maken. In de eerste plaats sluit ze aan bij het grote debat onder historici over de *Sonderweg* van de Duitse geschiedenis: het ontbreken van een democratische politieke cultuur in het Duitsland van de negentiende eeuw moest wel, via de autoritaire machtsuitoefening van Bismarck en de keizers, uitlopen op de totalitaire verschrikkingen onder leiding van Hitler. Ondanks het ontbreken van consensus over de correctheid van de *Sonderweg*-these is er altijd onder historici de verbazing gebleven over de machtspositie van de Junkers – de Pruisische grootgrondbezittende en militaristische adel – in de Duitse geschiedenis. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd de vroegere machtige adel ten oosten van de Elbe definitief van zijn landgoederen verdreven. Vele fami-

lies vluchtten naar hun verwanten in het westen en wierpen zich op 'burgerlijke' beroepen. Adel in het zuiden en westen van de Bondsrepubliek die zijn land had mogen behouden, bleef zich ten dele bezighouden met landbouw, bosbouw en wijnbouw. Personen van adel bleven elkaar ontmoeten in eigen kringen, zoals in adelsverenigingen en -organisaties. In de tweede plaats, en in dit geval meer toegespitst op de Duitse adel in het algemeen, het blijft een intrigerende kwestie dat de adel ook nog na het tijdperk van het verlichte absolutisme en met de komst van de constitutionele monarchie zijn vooraanstaande positie aan het hof, in het leger, in de hoogste regeringskringen, in de diplomatie en in de besturen van de verschillende landen wist te handhaven. Lange tijd is toch gedacht dat de adel in de negentiende en zeker in de twintigste eeuw niets anders wachtte dan maatschappelijke daling, te beginnen bij het ontnemen van zijn politiek-bestuurlijke voorrechten. Aanpassing, revitalisering en 'oben bleiben', maar ook verarming, verdwijning en verburgerlijking zijn begrippen die regelmatig door historici en historisch sociologen (en antropologen) worden gebruikt om duidelijk te maken hoe verschillend (en overeenkomstig) de veranderingsprocessen waren die de adel in Duitsland (en elders in Europa) heeft doorgemaakt. Daarbij wordt dankbaar gebruik gemaakt van het ideeëngoed van klassieke en moderne geleerden als Georg Simmel, Max Weber, Wernert Somart, Norbert Elias, Pierre Bourdieu en Arno Mayer. In de derde plaats speelt de actualiteit een rol. Daarin gaat het na *die Wende* om zaken als teruggave, schadevergoeding, compensatie, etcetera, van oorspronkelijk adellijk bezit. Dat betreft met name ook cultuurgoederen zoals bibliotheken, archieven en kunstvoor-

werpen. Zelf wijst de redacteur van dit lexicon, Eckart Conze, hoogleraar Duitse, Europese en Internationale Geschiedenis aan de universiteit van Marburg, er in zijn inleiding op dat de adelsgeschiedenis van de twintigste eeuw gestimuleerd en beïnvloed wordt door onderzoek naar elites, naar vormen van distinctie in een samenleving waarin de media een grote rol spelen, en naar processen van Europese eenwording en samenwerking.

Het lexicon bevat 200 lemma's, variërend in omvang van circa 10 regels (zoals erfpacht, hofadel, lage adel, huwelijkscontract) tot 3, 4, 5 of 6 bladzijden (zoals respectievelijk stand, elite, Junker, adel en adelskritiek). Behalve redacteur Conze, die maar liefst 72 trefwoorden leverde (met zowel korte als lange toelichtingen), tekenden nog 16 andere auteurs, onder wie 6 vrouwelijke, voor dit boek. Ze zijn nagenoeg allemaal verbonden aan Duitse universiteiten als hoogleraar en medewerker aan historische afdelingen. Zoals verwacht mocht worden, bevat het lexicon relevante en recente literatuurverwijzingen en geeft het bij de langere lemma's een goed beeld van de stand van het onderzoek. In dat opzicht sluit het goed aan bij het in 1999 verschenen boek *Adel im 19. und 20. Jahrhundert* (München, 1999) van een andere bekende Duitse adelsonderzoeker, Heinz Reif, in de reeks *Enzyklopädie Deutscher Geschichte*. Naast de voor adelsstudie vertrouwde onderwerpen op het vlak van titulatuur, adelsrecht, adelsverenigingen, adelsfenomenen (duel, eer, bloed, jacht, paternalisme, fidei-commis) en genealogie (Gotha, Semigotha) worden ook de belangrijkste adelsdynastieën vermeld, maar niet afzonderlijk individuele personen. Dat is een goede beslissing van redacteur Conze geweest. Ook de afwezigheid van illustraties is zeker niet

storend. In het bijzonder de informatie over de Duitse adelsverenigingen is zeer lezenswaardig, vooral ook in combinatie met de trefwoorden over antisemitisme, nationaal-socialisme, adelsarmoede, etage-adel (typisch Duits woord dat uit adelskringen zelf stamt voor die adel die geen bezittingen op het land meer heeft) en adelsproletariaat. Het zijn vooral de monografieën van Conze zelf (*Von Deutschem Adel. Die Grafen von Bernstorff im 20. Jahrhundert*, uit 2000) en van Stephan Malinowski (*Vom König bis Führer. Deutscher Adel und Nationalsozialismus*, 2003; besproken in *Virtus* 11 (2003) 182-185) geweest, die hiervoor zijn gebruikt.

Hoewel de Duitse geschiedenis met haar afwisseling van keizertijd, Weimar-Republiek, nationaal-socialisme, deling in BRD en DDR én de hereniging in 1989 de *Werdegang* van de Duitse adel ongetwijfeld grilliger en dramatischer heeft gemaakt dan de verandering die de Nederlandse adel in de twintigste eeuw heeft ondergaan, kan het Duitse universitaire adelsonderzoek toch zeer inspirerend zijn voor Nederlandse vakgenoten. Speciale aandacht in dit verband verdienen dan lemma's als conservatisme, verburgerlijking, daling en *oben bleiben*, adelsherinneringen, adelsstatistiek, opvoeding, familiestichting, kerk en ondernemers. Want ondanks dat de Duitse adel na de afschaffing van de monarchie in 1918 alleen nog maar verenigingsrechtelijk bestond en de Nederlandse adel wettelijk bleef bestaan gedurende de twintigste eeuw, zijn er toch interessante parallellen te trekken. Zo manifesteerden zich in beide landen gedurende het interbellum in de nationale politiek wel degelijk invloedrijke personen uit de adel. De belangrijkste naoorlogse overeenkomst houdt verband met het gegeven dat zowel

in Nederland als in Duitsland de adel nagenoeg geheel een cultureel fenomeen is geworden. De voornaamste dragers van een adellijk zelfbeeld zijn daarbij: familiebewustzijn, familiesaamhorigheid en identificaties met families en hun verleden. Met name het laatste zal vermoedelijk kenmerkend blijven voor het 'van-adel-zijn'. Daarnaast is socialisatie een sleutelthema bij adelsonderzoek: welke opleiding en beroepen worden gekozen? In hoeverre er juist op dat vlak significante verschillen tussen Nederlandse en Duitse adel bestaan, kan onderwerp voor nieuw onderzoek zijn. Wat de Nederlandse professionele adelsonderzoekers zeker van hun Duitse collega's zouden moeten overnemen is de opvatting adels-geschiedenis te zien als een vruchtbaar onderzoeksveld van een maatschappij- en cultuurgeschiedenis waarin zich opvallende veranderingen van moderne samenlevingen in het twintigste-eeuwse en huidige Europa weerspiegelen. Een kleine, maar belangrijke stap in de richting van een meer bij de wetenschappelijke geschiedschrijving aanhakende Nederlandse adels-geschiedenis is het maken van een Nederlandse pendant van dit bijzonder aantrekkelijke Duitse lexicon over de adel.

Yme Kuiper